

Role sociální práce v tématu přípravy na zletilost dospívajících

Příprava na zletilost dítěte vyrůstajícího v ústavní výchově je multioborovou výzvou, ve které má sociální práce a sociální pracovník nezastupitelnou úlohu. Sociální práce s dospívajícím, který se v ústavní výchově na zletilost připravuje, mu má pomoci zmapovat nástrahy a možná rizika spojená se vstupem do dospělosti.

*Text: Mgr. Josef Smrž,
psychologické poradenství,
psychoterapie, lektorská činnost*

U dospívajících, kteří se v prostředí ústavních zařízení připravují na dospělost, se setkáváme s nereálnou, až idealizovanou představou, jak bude „ten dospělý život“ vypadat. Dospívající se často nechávají pohltnout tím, že očekávají, že nastane svobodný život bez pravidel a autorit. Mnozí z nich i přes nefungující rodinné prostředí doufají v bezpečný návrat do rodiny, která bude podpůrným útočištěm. Tyto představy dospívajících ukazují, jak důležitá a přitom náročná je cesta přípravy na zletilost – přípravy na reálný svět, který pravděpodobně nemilosrdně ukáže svoje drápy.

ÚLOHA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Z pohledu sociální práce můžeme vnímat několik rovin práce s dospívajícími. Standardy kvality orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)¹ určují povinnost věnovat se přípravě na zletilost u dětí starších 16 let, kteří se nachází v ústavní výchově. Pracovník OSPOD, který je povinen ze zákona jednou za tři měsíce navštěvovat dítě v zařízení pro výkon ústavní výchovy, musí zajišťovat včasnou přípravu na život dítěte po dosažení zletilosti a zpřístupnit mu základní informace a dovednosti, jak po dosažení zletilosti samostatně žít.

Podobnou povinnost má ve svých standardech zakotveno i ústavní zařízení², kterým je dítě průběžně připravováno na samostatný život a vedeno k osvojení potřebných životních zkušeností. Stan-

dardy kvality dávají jen obecný rámec jednotlivým subjektům, které mají téma vnímat jako nedílnou součást aktivní práce s dospívajícími. Vzájemnou propojenost mezi konkrétními činnostmi a dovednostmi, které by si dospívající měl díky této přípravě osvojit/uvědomit, vidíme v povinnosti vytvářet Individuální plán ochrany dítěte ze strany pracovníka OSPOD a na něj navázaný Program rozvoje osobnosti dítěte vytvářeného ze strany ústavního zařízení. Je tak nepřehlédnutelná snaha o propojení těchto subjektů v rámci multioborové spolupráce tak, aby byla příprava na zletilost nejen administrativní plněním povinností, ale funkčním procesem, ve kterém bude dospívající hrát aktivní roli.

Je zjevné, že pracovník OSPOD nemůže mít v rámci zákonných návštěv dostatek času a prostoru pro to, aby mohla být příprava na zletilost intenzivním a dlouhodobým procesem. Z toho důvodu je partnerství s ústavním zařízením neodmyslitelnou podmínkou. Jsou to totiž sociální pracovníci zařízení nebo vychovatelé zařízení, kteří mohou mít dostatek prostoru k tomu, aby jednotlivá témata s dospívajícím oslovovala, upevňovala nebo aby navázali partnerství například s neziskovými organizacemi, které jim v tomto procesu pomohou. Role pracovníka OSPOD je přesto neméně důležitá v tom, že i on musí jednotlivá témata s dospívajícím oslovovat, korigovat nereálné představy dospívajícího a aktivně se zajímat o možná rizika a obavy, které dospívající s blížícím se odchodem ze zařízení má. Je to stále pracovník OSPOD, který je koordinátorem případu odpovědným za proces.

TÉMATÁ PŘÍPRAVY NA ZLETILOST

Výzkum organizace Krok domů zaměřený na toto téma ukázal, že jako nejdůležitější cíl dospívajících po opuštění pobytového zařízení bylo zmiňováno samostatné bydlení, postavení se na vlastní nohy a získání sebevědomí (Krok domů, 2020). Tato témata byla pro dospívající zároveň zdrojem největší úzkosti a nejistoty, kdy představy nezletilých o vlastním

bydlení často neodpovídají reálným možnostem. Příkladem dobré praxe je v mnohých zařízeních existence oddělených bytů / startovacích bytů, kde se dospívající a mladí dospělí mohou učit základním návykům a dovednostem s tímto tématem spojených (vedení domácnosti, hospodaření s financemi, co znamená samostatné bydlení) a získat tak i podporu pro budoucí samostatný život. Podpora samostatného bydlení vede dospívající k převzetí odpovědnosti za svůj život a výrazně přispívá nejen k osvojení praktických dovedností, ale i mechanismů vyrovnávání se s neúspěchem nebo strachem ze samostatnosti. Všimáme si, že jakmile má dospívající po zletilosti na výběr odchod do dalšího režimového typu zařízení – např. dům na půli cesty, může být pro něj tento režim nepřekonatelnou překážkou.

Témat, která je třeba zahrnovat do procesu přípravy na zletilost, je mnohem více. Jde o témata volby povolání, dalšího vzdělávání, zaměstnání, sociálních dávek nebo často možná opomíjená témata vztahů, sexuality nebo zvládání náročných životních událostí. Příprava na zletilost z pohledu sociální práce proto musí být propojením praktických dovedností a psychologických témat.

Dospívající / mladí dospělí, kteří se zúčastnili výzkumu, uváděli, že měli pozitivní zkušenost s osobou peer průvodce nebo konzultanta, který s nimi jednotlivá témata mohl řešit a podporoval je nejen v rámci přípravy na zletilost, ale i po jejím dosažení. Právě tento nejužitečnější typ podpory dětí odcházejících z ústavních zařízení vnímáme v současné praxi jako velkou výzvu a zároveň vidíme jeho nedostatečné využívání. Příprava na zletilost z pohledu sociální práce OSPOD končí jeho zletilostí. Ze strany státu se vytváří nepřírozená umělá hranice, kdy se mladý dospělý snadno může ocitnout bez potřebné podpory. Aktuálně určitou podporu přinesla novela o sociálně-právní ochraně dětí, která zavedla pro mladé dospělé odcházející z ústavních zařízení tzv. opakující se příspěvek, podmíněný splněním několika podmínek, jako je studium

¹ Standard 14B. – Příloha č. 1 k vyhlášce 473/2012 Sb., Standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí při poskytování sociálně-právní ochrany dětí orgány sociálně-právní ochrany dětí.

² Standard 2B, 2. 28 – Metodický pokyn, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči č. j. MŠMT-5805/2015.

³ § 50b–50u zákona č. 359/1999 Sb., v novelizovaném znění.

nebo spolupráce se sociálním kurátorem, a jednorázový příspěvek při odchodu z ústavního zařízení³. Potřebnost navazujících podpůrných sociálních služeb je i tak nezpochybnitelná.

DŮVĚRNOST A RESPEKT

Zásadní je podíl třetí roviny, která se do přípravy na zletilost zapojuje – neziskových organizací prostřednictvím vlastních programů. Jako nejužitečnější jsou vnímány dlouhodobé a intenzivní projekty, které se zaměřují na konkrétní jednotlivá témata a praktické dovednosti zahrnující v sobě dostatečnou podporu pro dospívající. Naopak jako nefunkční se ukazují teoretická školení a přednášky, které neobsahují prohloubení zážitku.

Základním předpokladem pro kvalitní přípravu na zletilost je vytvoření vztahu mezi dospívajícím a pracovníkem. K takovému navázání vztahu musí existovat nejen časové podmínky, ale v mnoha bodech je to také výzva ke změně nastavených pravidel fungování. Dospívající často vnímají pracovníky OSPOD jako osoby, které reprezentují formální roli státu bez emocí a možnosti navázat důvěrný vztah. Sociální pracovníci zařízení pak dospívající často mají za administrativní pracovníky, kteří předávají kontakty. Takto limitovaný vztah, založený na formálnosti, může jen těžko napomáhat efektivnímu prohlubování dovedností v rámci přípravy na zletilost. Svoji formální úlohu koneckonců vnímají i samotní sociální pracovníci: závěry výzkumu Kroku domů ukázaly, že pracovníci OSPOD se často sami jako part-

neři nevnímají, protože vstupují do života dospívajícího málokdy, což brání navázání blízkého vztahu. Zajímavé je potom zjištění vyplývající z výzkumu, že tito pracovníci nejsou se svou formální rolí spokojeni, snaží se o budování důvěrného vztahu nebo potlačení své role represivního orgánu.

PROPOJENÍ AKTÉRŮ PODÍLEJÍCÍCH SE NA PŘÍPRAVĚ NA ZLETILOST DOSPÍVAJÍCÍCH

Jednotliví aktéři vstupující do přípravy na zletilost z pohledu sociální práce jistě nemohou zaručit, že bude cíl dosažen ve všech bodech stoprocentně. Mohou se však díky vzájemné spolupráci a koordinaci podílet na efektivním a smysluplném nastavení tohoto plánu. Určitá formálnost nebo očekávání, že tuto odpovědnost přebere jiný subjekt, prakticky vytváří díry, kterými může dospívající velice snadno propadnout. Pravděpodobně nemůžeme požadovat, aby sociální pracovník zařízení nebo OSPOD byl průvodcem dítěte. Jeho odpovědností by mělo být oslovit tématy a koordinovat způsob, jakým budou dovednosti prohlubovány a jaké funkční programy a metody budou pro dospívajícího zvoleny. Základním stavebním kamenem je vytvořený vztah, založený na důvěře a respektu, který se často ve formálním prostředí ztrácí.

Jinou pozici mohou mít v tomto ohledu sociální pracovníci sociálních a podpůrných služeb, kteří se mohou zmíněným průvodcem dítěte stát a prakticky pomáhat rozvoji konkrétních dovedností a té-

mat. Společným úkolem je nerezignovat na propojení s dalšími aktéry systému a snažit se o vzájemnou výměnu informací s uvědoměním vlastních kompetencí. I když jde o banální konstatování, v praxi existuje rivalita mezi jednotlivými subjekty, která může být zásadní překážkou dobré spolupráce. Je tak vhodné volit metody, které tuto rivalitu nebo nedorozumění snižují a zároveň přispívají k respektování a vyzdvížení vlastní aktivní role dospívajícího. Za takovou metodou koordinace jednotlivých aktérů se zapojením dospívajícího lze zmínit případové konference, které umožňují nejen rozdělení vlastních kompetencí, ale i vzájemné propojení individuálních plánů práce.

Dospívající, který se připravuje na samostatný život, je tím nejdůležitějším – připravuje se na svůj život, často nezávisle na našich představách a očekáváních. Vidíme velkou efektivitu metod práce, ve kterých je dospívající vnímán jako partner, jehož názory, přání a očekávání všichni aktéři vnímají s nejvyšší vážností a respektem. Respekt, byť k nereálným očekáváním, otevírá cestu k tomu, abychom dospívajícího upozornili na možná rizika a mohli s nimi pracovat. ■

Zdroje:

- *Manuál standardů kvality sociálně právní ochrany dětí pro orgány sociálně právní ochrany dětí, MPSV, 2014.*
- *Průzkum příprava mladých dospělých vyrůstajících v pobytových zařízeních na odchod do dospělého života, nadační fond Krok domů, 2020.*

„Ocenění a poklonu si zaslouží všichni, co pracují v sociálních službách,“ říká nejlepší sociální pracovnice Lenka Vašutová

Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR a Diakonie ČCE každoročně oceňují nejlepší pracovníky v sociálních službách v rámci Národní ceny sociálních služeb – Pečovatel/ka roku. Nejinak tomu bylo i letos, kdy se předávaly ceny jak za rok 2021, tak i za rok 2020, kdy vyhlášení proběhlo online kvůli pandemické situaci. Na následující stránkách si můžete přečíst rozhovor s Lenkou Vašutovou z Diakonie ČCE – Střediska křesťanské pomoci v Litoměřicích, která se stala nejlepší sociální pracovnicí za rok 2021. Ocenění dále získali také Vít Goryl (Slezská diakonie), Zdeňka Kafková (Oblastní charita Červený Kostelec) a Eva Pařízková (Diecézní charita Brno – Oblastní charita Jihlava).

Text: Ing. Petra Cibulková, šéfredaktorka

Proč jste si zvolila práci sociální pracovnice?

Do Domova pro matky s dětmi (dále DMD) jsem nastupovala v roce 2007

na pozici pedagoga volného času. Z počátku jsem pracovala převážně s dětmi, ale zkušenosti a praxe ukazují, že je velmi důležité pracovat s celou rodinou, životním příběhem žen a dětí. V průběhu mé praxe v DMD jsem si doplnila vzdělání. Vystudo-

vala jsem speciální pedagogiku obor psychopedie a etopedie a od roku 2013 jsem měla dvě pracovní pozice sociální pracovník a pedagogický pracovník. Práce s lidmi mě baví a naplňuje.